

Balfi németek segítsége zsidó kényszermunkásoknak 1944-1945-ben

A Sopronhoz közeli, a római korból ismert gyógyvizéről nevezetes Balf községbe 1944 novemberében érkeztek kényszermunkára a zsidó női deportáltak első csoportjai. A magyar hatóságok – az Eichmann-kommandó parancsára – Budapestről gyalogmenetben hurcolták Hegyeshalomba, majd az SS kezére adták őket. A határmenti Zurndorfból (Ausztriához csatlóása előtt *Zurány*) vonaton tették meg az utat Balfig, ahol a lakóházak mögötti pajtákban kaptak „szállást”. A gazdák nagyobb pajtaiba általában ötven-ötven zsidó foglyot soroltak be. A munkatábor előkészítései a német erődítő szervezet tagjai számításba vették az üres istállókat, és minden olyan községi épületet, melyet jól szemmel tarthattak, és fogolyszállásként való használatuk ráfordítást nem igényelt.

December első hetétől sorra érkeztek a zsidó férfi munkaszolgálatos csoportok is: főként a november 27. és 29. között bevagonírozott fővárosi – eladdig ún. védett – századok tagjaiból álltak.

*Köztük több neves magyar író, újságíró,
ismert művész volt,*

akiket az írásban vállalt nemzetközi kötelezettségeket is felrúgó nyilaskeresztes vezetők közreműködésével az Eichmann-kommandó gyakorlatilag elrabolt Budapestről. Balfon létszámuk legalább ezerre volt tehető.

December 23-a körül újabb ötszáz – orosz, ukrán és lengyel hadművelési területeket járt – zsidó munkaszolgálatos férfi érkezett a Fertő-parti, 1450 lakosú faluba. A kényszermunka tábor létszámának feltöltését további csoportok Balfra vezénylése jelentette. Ezek – a katonailag kiürített – Kassa egyik téglagyárából, nagyrészt gyalog, igen leromlott állapotban tették meg az utat Sopron vidékéig. Közben a nehéz földmunkára alkalmatlan női csoportokat Németországba szállították, a balfi tábor létszáma mégis megközelítette a kétezret.¹

A nyomorúságos szállásokról a német állásépítő szervezet tagjai és őrszemélyzete (feladatuk a Bécs és Grác előtti védvonalak erőltetett ütemű kiépítése volt) valamint a nyilaskeresztes párt felfegyverzett tagjai, a magyar önkéntes vagy toborzott „zsidóőrök” virradatkor az úttestre parancsolták a tábor foglyait. A szerszámok felvétele és a reggeli „kávé” kiosztása után a falut környező magaslatokra indultak földmunkára; futóárkokat, gépuska és golyószóró állásokat, másutt „tankcsapdákat” ástak. Léteztek kő- és fakitermelő csoportok, szállítóbrigádok, nádvágók is. Az erdőkben kivágott fatörzseket,

nagyobb ágakat a zsidó kényszermunkások sokszor kettesével, kisebb-nagyobb csoportokban hordták le a földből, helyi kőből és fából készült „erődítésekig”. A sötétedésig tartó munkáknál valamiképp félrehúzódnak, a szórakozásból is lövésre, gyilkolásra kész őrség figyelmét felkelteni, életveszéllyel járt.

A gyötrelmes napi robot „ellenértéke” a reggeli vizes pótkávé és a terepen elfogyasztott déli marharé-paleves volt. Vacsorára híg főzelék vagy leves jutott. Mindez minimális tápértéket tartalmazott, kenyeret pedig háromnaponta osztottak. Az újonnan érkezett, kiéhezett fogolycsoportok csak napok múltán kaptak valamiféle ellátást.

Legálisan és nyíltan élelemkiegészítéshez jutni nem lehetett. (A sáncmunkások semmiféle küldeményt nem kaphattak, nem levelezhettek!)

A titokban, sokszoros áron, valamilyen csere útján megszerzett pótelelmet ajánlatos volt azonnal elfogyasztani. A pajtákat az örök gyakran átkutatták és fosztogatták, de a tartalékként dugdosott falatot elemelhetette bármelyik kiéhezett sorstárs is. A foglyok zöme nyomorúságában – a már hiányos – felsőruházata egy részét is élelemre kényszerült cserélni. A hiányokat a növekvő számban elhalálozott, legyilkolt fogolytársak felszereléséből pótolták, amíg lehetett. Így adódott, hogy sokak végzetét a fagyások vagy az éjszakai kihűlés okozták.

A munkatábor foglyai csak az úttesten közlekedhettek. Tilos volt a balfi gazdák szénapadlására, netán istállójába belépni, bekéredzkedni. Mégis többen próbálkoztak ezzel az éjszakai fagyhalál elől menekvést keresve. (1944 tele különösen kemény, hófúvásos volt.) Gyengélkedni, munkára nem kivonulni még orvosi felmentés esetén sem volt ajánlatos. Többeket, mivel „szalmabetegségbe” estek, vagyis a nedves szalma illetve nádvacokból reggel már nem tudtak kibújni, helyben agyonverték vagy az udvar, a kert végében agyonlőttek az őrségbe sorolt nyilaskeresztes suhancok, a razzizáló SS-ek, német segédrendőrök. Sok bajt, *tífuszt* hozott a sáncmunkásokra a

*megfelelő tisztálkodás hiánya, a növekvő
eltetvesedés is.*

Szerb Antal író, irodalomtörténész utolsó levelét 1944. december 16-án titokban írta Balfról. A helyzetét addig kendőző, de testileg megtört, sokszorosán megalázott fogoly már semmit sem leplezett felesége, családja előtt. „Általában az a hely, ahol most vagyunk, Balf, átkozott egy hely, és minden tekintetben nagyon rosszul megy nekünk. És most már nincs is más reménységem, mint az, hogy a háborúnak nemsokára vége lesz, ez tartja még bennem a lelket...”² Szerb Antal nem érthette meg a várva várt szabadságot, nyilas

Dr. Szita Szabolcs történész a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem docense, a Magyar Auschwitz Alapítvány (Holocaust Dokumentációs Központ) igazgatója. Legutóbb 1997. évi 2. számunkban közzöltük írását.

őrei 1945. január 27-én egy pajtában agyonverték.³ Nem sokkal később Halász Gábor esszéíró és Ivor (Deutsch) Dénes újságíró is ott érte a végzet. Március 8-án az éhezéstől végleg erejét veszítette Sárközi György, a „Válasz” szerkesztője, a népi írók mozgalmának tagja. Az erőszak többszáz balfi áldozatának sorába tartozik a Felvidékről ide hurcolt Gosztonyi Lajos, a Népszava neves újságírója, Komlós Jenő hírlapíró és Szikla Bertalan tanár is.⁴ A „Világosság” című lap 1946. október 29-i híradása a balfi áldozatokhoz sorolta Vági János szobrászt és Schubert József úszóbajnokot is.

A helyi – meghatározóan német származású, németajkú – lakossággal, ahogy minden Sopron vidéki erődítő munkatábor esetében, még szót váltani is szigorúan tilos volt. A tilalmat megszegni merészlelő foglyot kiköthették, megbotozhatták és minden lehető módon büntették.

De megtorolták a leplezett kapcsolattartást a helyi gazdán vagy családján

is. Megalázó fenyegetéssel, Gestapo-figyelmeztetéssel, máskor sárga csillaggal való megjelölés és internálás veszélyével kellett szembenéznie annak, akit a foglyokkal tevéleges együttérzésen, a páriák legcsekélyebb támogatásán kaptak.

Mégis, a nyílt, bárhol látható brutalitás, a mindenórás gyötres, a gyakori kivégzések a balfi lakosság egy részének emberi részvétét, aktív támogatását váltották ki. Ők, a karszalagos német (osztrák) pártmegbízottak, Volksbund-tag besúgók, a legszigorúbb tilalmak, a nyilaskeresztes járőrök razziai és házkutatásai ellenére sokféle leleménnyel segítettek. Balfra, a közeli Fertőrákosra és Kópházára jellemző, hogy lakosai közül – a kényszer, és a „kiemelt javadalmazás” ígérete ellenére – alig akadt „zsidóőr”. (Megjegyezzük, Balfnak 1910-ben harmincegy, 1920-ban három zsidó lakosa volt, 1930 -tól már egy sem.)⁵

A balfi kényszermunka egyik túlélője, Bence György „Szabadító börtön” című élményregényében megörökítette a balfi gyógyfürdő igazgatójának, Wosinski Ernőnek sokoldalú és következetes emberi helytállását. Családjával együtt, kitartó segítőmunkával, eredményesen helyezkedett szembe a balfi halálos gépezettel. A körorvosként, patikusként is működő dr. Wosinski István saját költségén százaknak biztosított titokban ételmelet. 1945 márciusának végén több zsidót, a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolás elől élete kockáztatásával rejtett el sikerrel.⁶

Az egykori deportáltak emlékezeinek feldolgozása után még 1983-ban közzétettük, hogy több balfi gazda és családja a nemzetiszocialista és nyilaskeresztes rémtettek hatására nem burkolózott a passzivitásba, nem állt meg a döbbenetnél. Az uszító propagandát elutasította, erkölcsileg nem rendült meg. Az emberileg elvárható cselekvést választotta, támogatta a foglyokat, főként az est leple alatt nekik leleményesen eljuttatott étellel, a kitartásra való buzdítással, esetenként szökésük, elrejtőzésük segítségével. Volt, aki naponta befűtötte a mosókonyhát, a katlant, volt aki nyitva hagyta éjszakára a meleg műhely ajtaját vagy

nem retesztelte be az istállóajtót. Akadt üzenetközvetítő, reményadó levelet továbbító és olyan apróbb-nagyobb tettet vállaló lakos, akinek gesztusa a pokol bugyraiban a túlélés lehetőségét villantotta fel. Önzetlenül és tartósan együttműködött a zsidó sáncmunkásokkal a Wosinski ház földszintjén lakott Gyulassyné. Fleck János és felesége, Jáger Keresztélyné, Jáger Margit, Lagler Pál pék és házanépe, Pörtl János családja, Pörtl Márton lakatosmester, Szabó Istvánné gazdaasszony emberségéről több túlélő emlékezett meg elismeréssel.⁷

Újabban a Soproni Levéltárban bukkantak fel iratrendezéskor olyan levelek, amelyek a balfi németeknek a mindenükből kifosztott, emberpusztító robotra kényszerített zsidók iránti együttérzéséről szolgálnak eddig ismeretlen bizonyítékokkal.⁸ 1946 elején Balfon is megindult a kitelepítési listák összeállítása. Ezekre (ahogyan az sajnos országszerte történt) számos olyan magyarérmű, Volksbund- és náciellenes németajkú, német származású magyar állampolgár is felkerült, akik minden oldalról tiltakoztak a kitaszítással, az igen erőszakosan fellépő kitelepítési bizottságok határozata ellen. A balfi németek is mentesítésért kilincseltek, küzdöttek a szülőföld kényszerű elhagyása ellen. Ekkor csatolták kérelmükhöz az elismerő, az utolsó háborús évben vagy 1946-ban készült, emberpolitikai helytállásukat bizonyító leveleket, amelyekből Balfon való maradhatásukat remélték. Sajnos keveseknek adatott meg a mentesítés, bár a név szerinti kutatás ebben az összefüggésben még nem történhetett meg. A kitelepítési listákra 1250 balfi lakost vettek fel, s vagyonuktól megfosztva a megszállt Németországba szállítottak közülük 1184-et.⁹

Mentesítésben tehát mindössze hatvanhatan részesültek.

A sorsfordító intézkedésben – talán – helye lehetett az elkülönített, sporadikusan fennmaradt hálaleveleknek.

A legteljesebb levelezés Pörtl János és családja (Balf, 283-as házszám) esetében maradt fenn. Ebben helyet kapott a Lagler család emberségének emléke is. Pörtl Jánosné 1946. április 29-én a „Tekintetes II. számú Kitelepítési Mentésítő Bizottság” jóindulatát kérte személye, valamint Teréz és Róbert nevű gyermekei megkímélése érdekében. Időközben elhalálozott férjével az 1941. évi népszámláláskor magyar nemzetiségűeknek vallották magukat, német érdekek szolgálatában álló szervezetteknek tagjai nem voltak. „Deportáltakkal sok jót tettünk” – bizonyítékul egyelőre sajnos lappangó (a szerző megjegyzése) leveleket csatolt. „Lányom életét tette kockákká, mikor több esetben, összesen húsz munkaszolgálatost szöktetett meg Balfról, és ezzel életüket mentette meg. Kettőt a legveszedelmesebb időben három napig házukban rejtgettünk.” A „legveszedelmesebb idő”-t Balfon 1945 márciusának utolsó napjai jelentették. A Vörös Hadsereg csapatainak közvetlen beérkezése előtt a német tábori csendőrség 183 meneteképtelen, beteg foglyot legyilkolt egy faluszéli sáncárok mélyén...¹⁰

Révész Kurt édesapjával, Révész Sándorral végzett

kényszermunkát Balfon. 1946. február 13-án Bécsből írt gépírásos levelében részletesen sorolta a Pörtl és Lagler családok Balf 281-es, 282-es és 283-as házszámok alatti tagjainak „minden emberileg lehetséges” tettét a közel száz, az ottani pajtákban nyomorgó zsidó érdekében. Említi a sikeres szökéseket is, és hogy kiütéses tífusza idején titokban élelmiszert és ápolást kapott, ami az életet jelentette számára. További tanúként *Fenyő Ervin* budapesti lakost, bajtársát nevezte meg, teljes címmel. Révész egy másik, kézírásos leveléből kitűnik, hogy Balf katonai kiürítése után útjuk Mauthausen koncentrációs táborába, majd annak egyik hirhedtté vált allágerébe, *Gunskirchenbe* vezetett. Édesapja a megpróbáltatásokat nem élte túl.

Weisz Frigyes 1946. március 25-i kézírásos, mély részvétekből fogant levele Pörtl János halála miatt érkezett a Pörtl családhoz, de Laglerékkel is levelezett, Pörtlékre – mint írja – „a legnagyobb hála, szeretet és tisztelet mellett” gondol mindenkor. Valamiképp segíteni szeretne, mert – ahogyan ő fogalmaz –

„amit velem és a többiekkel tettek,
örök hálára kötelez”.

„Nagyon sokkal tartozom” – írta végül „Fritz bácsi”, amihez családtagjai is csatlakoztak. „Köszönjük mindazt a sok jót, amit férjemmel, illetve apámmal tettek Weisz Frigyesné, és Éva”. Igen elismerő az év megjelölését nélkülöző, feltehetően 1946. április 8-án kelt levél, melynek aláírója Rajnainé Mária. Pörtlék a férjét és „többi társát” segítették, „akiknek a hála imája kell, hogy az égbe kerüljön”.

Geiszler Pál 45 éves balfi lakos „alázatos kérelme” mentesítésre 1946. május 1-jén kelt. Családjával Balf 214-es számú házában alatt lakott, mindhármukra a kitelepítés veszélye leselkedett. Emiatt igazoltatta, hogy német katonaszökevény volt (feltehetőleg az 1944. évi kötelező SS-sorozás elől elbújdosott – a szerző megjegyzése), mint írja: „a legkritikusabb időben nyíltan szembeszálltam a volksbundista eszmével és rábeszéléssel a falumbelieket is ellenállásra buzdítottam”. A kérelemhez csatolta – sajnos a dokumentációból valamikor kiemelték – Weiss Tivadar budapesti lakos, volt balfi munkaszolgálatos igazolását, amely szerint Geiszler gazda elrejtette, valamint hét másik munkaszolgálatos közös nyilatkozatát támogatásukról. Geiszler Mihálynak 1946. március 31-én *Ungár Elemér* kül-

dött Sopronból igazolást, mert mint írja: „az időben, mikor már zsidókkal való érintkezés veszélyessé vált, mindenkor mindenben segítségünkre állt”.

Fluiger (helyesen Floiger – a szerző megjegyzése)¹¹ Jánosné balfi lakos 1946. április 30-án kapott Sopronból Simon Józseftől, a 300/171 sz. munkásszázad volt parancsnokától igazolást, amelyben az többek között méltatja, hogy „a zsidó munkaszolgálatosoknak több ízben élelmet juttatott a Fluiger család”. További kutatást igényel *Spárger János* balfi lakos 1946. május 1-jén kelt kérelme nyolc tagú családja Balfon maradásáért. Számára *Fleischmann Jenő* (Sopron, Paprét u. 10. alatti lakos) igazolta, hogy Spárger „1940-től 1941 május haváig zsidó csempészésben részt vett”. Az Anschluss utáni években számos osztrák zsidó menekült Magyarországra; többeknek vezetett át Sopron vidéken az útjuk. Spárger Jánost ebben az összefüggésben embercsempészet miatt *internálták*, a töredék dokumentum kiterjesztett vizsgálatra érdemes.

Az 1945. március végi gyors kiürítés, a deportált budapesti zsidó nők és férfiak Mauthausenba vezénylése előtt készülhetett az időpont nélküli, ám emelkedett hangú hálalevél *Moszer (Moser?) Antalné* úrasszonynak, balfi lakosnak címezve. Négy budapesti deportált férfi ceruzával készült összefoglalója dokumentálja, hogy a földi pokolba juttatott páriák mit éreztek a balfi asszony mindennapi áldozatát, kockázatos segítségét tapasztalva. „*Kérjük a jó Istent, adja vissza ezt a jóságot úgy Önnek, mint családjának sokszorosan. Reméljük hogy ez a kérésünk úgy az Isten, mint az emberek részéről meghallgatásra talál ...*”

JEGYZETEK

- 1 **Szita Szabolcs: Halálérőd. A munkaszolgálat és a hadimunka történetéhez 1944-1945. Kossuth Könyvkiadó – Állami Lapterjesztő Vállalat 1989. 129.o.**
- 2 **Irodalomtörténet, 1959. 449-452.o.**
- 3 **Szerb Antalné: Emlékeimből. Új írás, 1961/1. 115-116.o.**
- 4 **Halálérőd, 132.o.**
- 5 **A zsidó népesség száma településenként (1840-1941). KSH 1993. 250.o.**
- 6 **Farkas testvérek kiadása, é.n. 95.o.**
- 7 **Szita Szabolcs: Holocaust az Alpok előtt. Győr, 1983. 63.o.**
- 8 **Sopron megyei Levéltár. Balf és Kópháza községek iratai 9 „Ha engem üldöztek...” Válogatott dokumentumok a győri egyházmegye életéből 1945-1966. Szerk. Adonyi Sztancs János. Bp. 1991. 329. o.**
- 10 **Jövendő, 1946. március 21. 22-23. o.**
- 11 **Az 1945 előtti címtárakban Floiger János balfi kovács neve szerepel**

Kedves Barátunk!

Megköszönjük, hogy a múlt évben gondolt ránk és nekünk – a Filantróp Társaságnak, mely a **Barátság** kiadója – juttatta személyi jövedelemadója egy százalékát, ami összességében 63 353 forintot tett ki. Ezt az összeget is a lap kiadására fordítottuk.

Kérjük, gondoljon ránk ismét, amikor újra rendelkezhet 1998. évi személyi jövedelemadójának egy százalékáról, és nagy megtiszteltetésnek vennénk, ha azt megint a **Barátság** folyóirat megjelentetésére szánná. Kérjük ezért, hogy kedvezményezettként a Filantróp Társaság adószámát:

18037511-2-43

tüntesse fel és zárt borítékban juttassa el adóbevallásával együtt az Adóhivatalnak. Fontos, hogy Ön a borítékon a nevét, lakcímét és adóazonosító jelét is adja meg.

Köszönettel és tisztelettel
a szerkesztőség